

«بازشناسی اتاق‌های فکر روسیه و رویکرد آنها به سیاست داخلی و خارجی ایران»

فرشاد رومی^۱، سید محسن آل سید غفور^۲

تاریخ دریافت: ۱۳۹۶.۱۲.۰۵

تاریخ پذیرش: ۱۳۹۷.۰۹.۲۰

چکیده

اتاق‌های فکر یکی از منابع اثرگذار در سیاست خارجی دولت‌هاست؛ به گونه‌ای که به تئوری پردازی و تدوین استراتژی عمل برای دولت‌ها می‌پردازند. اتاق‌های فکر بازوهای عرصه تصمیم‌سازی و تصمیم‌گیری دولت‌ها هستند. در این میان اتاق‌های فکر روسیه در تعیین بخشی به سیاست خارجی این کشور نقش انکارناپذیری دارند. در همین راستا، هدف این پژوهش: «شناسایی اتاق‌های فکر مطرح روسیه و دیدگاه آنها نسبت به سیاست داخلی و خارجی ایران است.» پرسش اصلی پژوهش این است که «اتاق‌های فکر روسیه درباره ایران چه نگرشی داشته و بر روی کدام موضوعات سیاست داخلی و خارجی ایران تمرکز و توجه دارند؟» فرضیه پژوهش می‌گوید: «این اندیشکده‌ها بر اساس یک نگرش عمل‌گرایانه و فارغ از اهداف ذهنی و ایدئولوژیک، به موضوع تعامل روسیه با ایران می‌پردازند. رصد تحولات سیاسی داخلی ایران، شناسایی فرصت‌های موجود در اقتصاد ایران و ارائه راهکار برای بهره‌جستن از توانایی‌های ایران در معادلات منطقه‌ای و جهانی و در چارچوب اولویت‌ها و اهداف کلان روسیه، از محورهای مهم مطالعاتی این مراکز فکری است.» پژوهش حاضر در این مقاله به روش کیفی و با رویکرد توصیفی - تحلیلی است. نتایج تحقیق، مؤید این واقعیت است که نقش اتاق‌های فکر در روند تصمیم‌سازی دولت روسیه در عرصه سیاست خارجی و دیدگاه رسمی این کشور در باب سیاست داخلی و سیاست خارجی ایران روبه افزایش است؛ به گونه‌ای که عرصه کنش و عمل سیاسی مسکو نسبت به ایران را جهت می‌بخشد.

واژه‌های کلیدی: اتاق‌های فکر، روسیه، ایران، سیاست داخلی، روابط خارجی

۱. (نویسنده مسؤول)، استادیار گروه علوم سیاسی، دانشکده اقتصاد و علوم اجتماعی، دانشگاه شهید چمران اهواز، ایران

farshadroomi@gmail.com

۲. استادیار گروه علوم سیاسی، دانشکده اقتصاد و علوم اجتماعی، دانشگاه شهید چمران اهواز، ایران

۱. مقدمه

امروزه مراکز با عنوان اتاق‌های فکر برای تحقیق و پژوهش در باب عملکرد و چگونگی رفتار دولت‌ها راه‌اندازی شده است که در حکم مراکز مشورتی برای دولت‌ها هستند. این اتاق‌های فکر می‌توانند بایدها و نبایدها و همچنین، سناریوهای کنشگری دولت‌ها در سیاست داخلی و خارجی را تدوین و پیشنهاد کنند. اتاق‌های فکر به‌عنوان حوزه‌های تئوری‌پردازی و اندیشه‌ورزی، نه تنها جدا از حوزه کنشگری دولت‌ها نیستند؛ بلکه در پیوند آشکار با عملکرد دولت‌ها هستند؛ بدین معنا که با واریسی رفتار دولت‌ها در عرصه سیاست داخلی و خارجی، به ترمیم، اصلاح و حتی تغییر رفتار دولت‌ها کمک می‌کنند.

در این میان، چگونگی شکل‌گیری سیاست خارجی روسیه به‌عنوان قدرتی جهانی که از دیرباز ایران روابط نزدیکی با آن داشته، همواره حائز اهمیت بوده است. بی‌شک، یکی از کانون‌های شکل‌گیری سیاست خارجی روسیه همچون سایر کنشگران سیاست جهانی اتاق‌های فکر فعال این کشور هستند که در حوزه سیاست خارجی روسیه تحقیقات گسترده‌ای داشته و با مراکز نظامی، اطلاعاتی و سیاسی دولت روسیه پیوندی تنگاتنگ دارند. اتاق‌های فکر روسیه در تعیین بخشی به سیاست خارجی این دولت نقش انکارناپذیری دارند؛ به‌گونه‌ای که یافته‌های مطالعاتی نشان می‌دهد نقش آنها در روند تصمیم‌سازی و تصمیم‌گیری این دولت در عرصه سیاست خارجی رو به افزایش است. از این جهت، شناخت دیدگاه‌های مراکز فکری روسیه درباره سیاست‌های منطقه‌ای و جهانی می‌تواند به فهم ما از سیاست خارجی این کشور یاری رساند.

با توجه به اهمیت روسیه به‌عنوان کنشگری ماهر در روابط خارجی ایران، هدف این پژوهش «شناسایی اتاق‌های فکر مطرح روسیه و ارزیابی آنها از سیاست داخلی و سیاست خارجی ایران است تا از این رهگذر، امکان فهم و درک سیاست خارجی روسیه نسبت به ایران فراهم شود.» تحقیق به شیوه توصیفی - تحلیلی در پی پاسخ به این پرسش اساسی

«بازشناسی اتاق‌های فکر روسیه و رویکرد آنها به سیاست داخلی و خارجی ایران»/ ۱۷۳

است که: «اتاق‌های فکر روسیه درباره ایران چه نگرشی داشته و بر روی کدام موضوعات سیاست داخلی و خارجی ایران تمرکز و توجه دارند؟» فرضیه پژوهش می‌گوید:

این اندیشکده‌ها بر اساس یک نگرش عمل‌گرایانه، منفعت محور و فارغ از اهداف ذهنی و ایدئولوژیک، به موضوع تعامل روسیه با ایران می‌پردازند. رصد تحولات سیاسی داخلی ایران، شناسایی فرصت‌های موجود در اقتصاد ایران و ارائه راهکار برای بهره‌جستن از توانایی‌های ایران در معادلات منطقه‌ای و جهانی و در چارچوب اولویت‌ها و اهداف کلان روسیه، از محورهای مهم مطالعاتی این مراکز فکری است.

۲. مبانی نظری اتاق‌های فکر؛ چیستی و کارویژه‌ها

اجماعی در مورد چیستی اتاق فکر وجود ندارد؛ از این‌رو، هیچ تعریف مورد توافقی در مورد این که اتاق فکر چیست و چه کارکردی دارد، موجود نیست. از نظر اندیشمندان مؤسسه‌ای اتاق فکر خوانده می‌شود که با منابع مالی مناسب، جمعی از روشنفکران و کارشناسان برجسته را گرد هم آورده و این گروه متعهدند که درباره حساس‌ترین مسایل سیاسی، اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی مطالعه کرده و راهکار ارائه نمایند. البته، اتاق‌های فکر در تعداد کارشناس، مقدار بودجه و میزان تأثیرگذاری سیاسی با هم تفاوت بسیار دارند. با این حال، در یک تعریف موسع، در چارچوب علم سیاست می‌توان اتاق‌های فکر را محل اجتماع متخصصان و روشنفکران جامعه با هدف تولید و ارائه ایده‌های جدید به مشتریان خود؛ به‌ویژه صاحبان قدرت تعریف کرد. در عصر حاضر، با افزایش پیچیدگی و شتاب فرایندهای اجتماعی، سیاسی و اقتصادی، وجود این مراکز اجتناب‌ناپذیر شده است. اتاق‌های فکر با انجام مطالعه، پژوهش و ارائه راهکار در موضوع‌های سیاست داخلی و خارجی به افزایش اثربخشی و کارایی تصمیمات و پرهیز از رویکرد آزمون و خطا در اداره کشور یاری می‌رسانند (Сунгуров, 2015: 63).

اتاق‌های فکر وظیفه آموزش شهروندان، بیان منافع گروه‌های اجتماعی و دفاع از منافع عمومی را به‌عهده داشته و به توسعه و تقویت دموکراسی و حاکمیت قانون کمک می‌کنند. اتاق‌های فکر عموماً با نهادهای حکومتی، احزاب سیاسی، گروه‌های ذی‌نفوذ و بخش خصوصی تعامل نزدیکی دارند (بوشر و روارپو، ۱۳۸۷: ۲۳). امروزه گسترش اتاق‌های فکر در همه نظام‌های سیاسی دموکراتیک و اقتدارگرا همانند برگزاری انتخابات سراسری، به پدیده رایجی تبدیل شده است. در کشورهای آزاد برای بهبود روش‌ها و شیوه‌های اداره جامعه و تقویت نهادهای دموکراتیک مانند مجلس، احزاب سیاسی و اتحادیه‌های کارگری وجود این مراکز تحلیلی ضروری است. در رژیم‌های اقتدارگرا نیز به دلیل پیچیدگی وظایف، سرعت و درهم تنیدگی تحولات در عصر جهانی شدن، به داشتن این مراکز فکری احساس نیاز می‌شود.

از سوی دیگر، ظهور و رشد اتاق‌های فکر در عرصه سیاسی، محصول ناکارکردی و ناکارآمدی دولت‌هایی است که قادر به حل مشکلات پس از بحران‌های حاد نبوده‌اند؛ برای مثال، اتاق‌های فکر بعد از جنگ جهانی دوم تلاش کردند تا هژمونی آمریکا را در مقابل شوروی تثبیت کنند. مسایلی که بعد از دو شوک نفتی در دهه هفتاد قرن گذشته در جهان به وجود آمد، باعث ایجاد اتاق‌های فکر جدیدی شد که بیش‌تر تلاش آنها صرف ارائه راهکار برای حل مشکلات ناشی از بهای سرسام‌آور نفت و تامین امنیت انرژی اروپا و آمریکا بود. به همین ترتیب، فروپاشی اتحاد شوروی، تأسیس موج جدیدی از اتاق‌های فکر را موجب شد (بوشر و روارپو، ۱۳۸۷: ۶۷). به‌هرحال، اتاق‌های فکر منبع ایده‌ها، سناریوها و استراتژی‌های عمل در حوزه سیاسی و دولتی هستند. از این جهت، کارویژه مهم این مراکز «تضمین کیفیت تصمیمات در نظام سیاسی مدرن» است. اتاق فکر از این منظر مأموریت دارد که به جامعه هدف اثبات کند که سیاست اتخاذ شده و تصمیم گرفته شده، بهترین سیاست و تصمیم بوده است. کارویژه اتاق فکر در این فرض «Policy

«بازشناسی اتاق‌های فکر روسیه و رویکرد آنها به سیاست داخلی و خارجی ایران» / ۱۷۵

Advocacy « خوانده می‌شود. در مجموع، مهم‌ترین کارویژه‌های اتاق‌های فکر را می‌توان این‌گونه خلاصه نمود:

۱. کشف مسائل و روندها و ارائه راه‌حل برای آنها؛

۲. مطالعات میدانی و علمی؛

۳. آموزش عمومی؛

۴. سفارش‌های قراردادی؛

۵. تربیت نیرو و کمک‌های فنی؛

۶. افناعت‌سازی عمومی (Mc Gann, 2007: 4- 5)

۳. معرفی مهم‌ترین اتاق‌های فکر روسیه

مرحله نخست ظهور اندیشکده‌ها در دوره اتحاد شوروی، ناشی از رقابت ژئوپلتیک با ایالات متحده و آرزوی ایفای یک نقش برتر در جهان بود. برنامه‌های نوسازی آن دوره و تأسیس مؤسسات مطالعاتی برای کمک به تدوین و اجرای این برنامه‌ها، محصول این رقابت جهانی بود. همه این مراکز توسط حکومت حمایت مالی شده و مشتری آنها هم حزب کمونیست شوروی بود (کرمی و کرامتی نیا، ۱۳۹۴)؛ اما پس از فروپاشی اتحاد شوروی و با تحولات داخلی مانند گذار به یک نظام سیاسی دموکراتیک و ظهور یک اقتصاد لیبرالیستی، تقاضا برای تأسیس این مراکز فکری بالا گرفت (Беляева, 2012: 78).

مؤسسه مطالعاتی وابسته به دانشگاه پنسیلوانیا در گزارش سالانه خود با عنوان «برنامه جوامع مدنی و اتاق‌های فکر» فهرستی از برجسته‌ترین مراکز مهم تحقیقاتی در جهان را ارائه می‌کند. بر اساس گزارش این مؤسسه، روسیه با داشتن ۱۲۲ اتاق فکر پس از کشورهای ایالات متحده، چین، بریتانیا، هند، آلمان، فرانسه و آرژانتین در جایگاه هشتم جهان در سال ۲۰۱۵ قرار گرفته است. همچنین، سه اندیشکده روسی در بین ۱۷۵ اتاق فکر

برتر جهان قرار گرفتند. در میان ۸۸ اتاق فکر شاخص در منطقه اروپای مرکزی و شرقی، یازده اندیشکده از فدراسیون روسیه دیده می‌شود (McGann, 2016: 31, 68-69). در ادامه، برخی از مراکز مطالعاتی برتر روسیه معرفی خواهند شد.

۳-۱. **مرکز کارنگی مسکو**^۱: توسط بنیاد کارنگی آمریکا در ۱۹۹۳ و برای مطالعه چالش‌ها در سیاست داخلی و روابط اقتصادی و بین‌المللی روسیه بنا نهاده شد. مرکز کارنگی مسکو وظیفه کمک به گذار «بدون درد» روسیه به یک نظام سیاسی جدید و حفظ صلح و انسجام ملی فدراسیون را به عهده داشت. این اندیشکده از نظر مالی مستقل از حکومت بوده و گرایش‌های لیبرال-دموکراتیک دارد. در رده‌بندی اندیشکده‌های برتر جهان، این مرکز رتبه ۱۴ و در اروپای شرقی و مرکزی رتبه ۲ را در سال ۲۰۱۵ به خود اختصاص داد (Забурдаева, 2010:248). این مرکز درباره بحران هسته‌ای ایران، روابط تهران - مسکو و نقش ایران در بحران سوریه آثاری منتشر نموده است. فعالیت‌های این مرکز، سهم مهمی در حاکم شدن عقلانیت بر تصمیم‌گیری‌های سیاسی روسیه دارد (Журбей, 2007:105-122).

۳-۲. **موسسه اقتصاد جهانی و روابط بین‌الملل**^۲: این مؤسسه در راستای ایجاد تحولات سریع علمی-فنی و همسو با سیاست خارجی تهاجمی اتحاد جماهیر شوروی در ۱۹۵۶ راه‌اندازی شد و با انجام مطالعات نوآورانه در تقویت پایه‌های نظری سیاست «همزیستی مسالمت‌آمیز» خروشچف و تغذیه فکری رهبران حزب کمونیست نقش مهمی ایفا نمود. بعدها تلاش کارشناسان این مرکز برای غلبه بر تفکر جزمی و مقاومت در برابر ایدئولوژی رسمی و پروژه‌های بلندپروازانه حزب حاکم، به فروپاشی نظام کمونیستی در شوروی کمک کرد (Беляева&Зайцев, 2007: 70-77). این مرکز در سال‌های اخیر به بررسی

1. Carnegie Moscow Center.

2. Institute of World Economy and International Relations

«بازشناسی اتاق‌های فکر روسیه و رویکرد آنها به سیاست داخلی و خارجی ایران»/ ۱۷۷

روابط خارجی ایران با کشورهای عربی و قفقاز جنوبی، موضوع هلال شیعی و برنامه هسته‌ای ایران پرداخته است. بودجه این مؤسسه از سوی دولت روسیه تامین می‌شود و نشریات آن عبارتند از: «روندها در توسعه اقتصاد جهانی» و «تسلیمات، خلع سلاح و امنیت بین الملل». مؤسسه اقتصاد جهانی و روابط بین‌الملل رتبه چهل و پنجم در میان ۱۳۷ اندیشکده برتر جهان و رتبه چهارم در میان ۸۸ اندیشکده شرق اروپا را در سال ۲۰۱۵ کسب نمود (Институт мировой экономики, 2015).

۳-۳. **مؤسسه دولتی روابط بین‌الملل مسکو**^۱: این مؤسسه در ۱۴ اکتبر سال ۱۹۴۴ با هدف تربیت نیروی انسانی در رشته روابط بین‌الملل و دیپلماسی تأسیس شد و در حال حاضر با داشتن هشت دانشکده در سه موضوع اصلی روابط بین‌الملل، اقتصاد و حقوق بین‌الملل فعالیت می‌کند. نظر به اینکه بسیاری از نخبگان سیاسی، اقتصادی و فکری اتحاد شوروی و کشورهای بلوک شرق از این دانشگاه فارغ‌التحصیل شده‌اند، هنری کیسینجر آن را «هاروارد روسیه» نامیده است. در این مؤسسه ۵۶ زبان دنیا آموزش داده می‌شود که در نوع خود یک رکورد جهانی است. مؤسسه روابط بین‌الملل مسکو به‌عنوان یک نهاد دانشگاهی دولتی با توجه به وجود مراکز تحقیقاتی وابسته و خروجی علمی و فکری آنها، و انجام تحقیقات گسترده در تمام ابعاد سیاست جهانی و روابط بین‌المللی و همکاری با بیش از ۱۹۰ مرکز علمی - تحقیقاتی جهان به‌عنوان یک اتاق فکر نیز شناخته می‌شود و در رتبه‌بندی اتاق‌های فکر جهان رتبه ۱۲۳ و در مرکز و شرق اروپا رتبه ۱۲ را در سال ۲۰۱۵ به‌دست آورده است (Московский государственный институт, 2015).

۳-۴. **شورای امور بین‌الملل روسیه**^۲: یک اتاق فکر غیرانتفاعی است و مأموریت آن تسهیل ادغام صلح‌آمیز روسیه در جامعه جهانی با افزایش همکاری با نهادهای علمی و مراکز

1. Moscow State Institute of International Relations.
2. Russian International Affairs Council (RIAC)

فکری جهان در حوزه سیاست بین‌الملل و برقراری پیوند میان دولت، نخبگان و جامعه مدنی، تقویت صلح و همبستگی بین مردم و کمک به حل و فصل مسالمت‌آمیز بحران‌ها عنوان شده است. این مرکز در سال ۲۰۱۵ در رتبه‌بندی اتاق‌های فکر اروپای مرکزی و شرقی، رتبه ۶۲ را به دست آورد. شورای امور بین‌الملل روسیه آثار قابل توجهی در موضوعات مختلف سیاست خارجی روسیه از جمله روابط با سایر کشورهای جهان، سازمان‌های بین‌المللی و چالش‌های پیش روی روسیه در جهان معاصر به دو زبان روسی و انگلیسی منتشر نموده است. این شورا گزارش جامعی درباره روابط ایران و روسیه و چالش‌ها و فرصت‌های پیش رو در سال ۲۰۱۴ منتشر کرد. (Современные Ирано-Российские отношения, 2014)

۳- ۵. مؤسسه مطالعات استراتژیک روسیه^۱: این مؤسسه با فرمان بوریس یلتسین و با هدف سامان دادن به راهبردهای دولت در حوزه امنیت ملی، سیاست خارجی، اقتصاد و محیط زیست در ۱۹۹۲ تأسیس شد. این اندیشکده به بررسی روابط روسیه با سایر دولت‌ها، تجزیه و تحلیل و پیش‌بینی تحولات سیاسی، اجتماعی و اقتصادی در سطوح منطقه‌ای و جهانی می‌پردازد. در سایت این مرکز می‌توان گزارش‌هایی درباره بحران اتمی ایران و تنش میان ایران و آمریکا، فرصت‌های اقتصادی در بازار ایران برای شرکت‌های روسی و خطر تبدیل شدن ایران به یک رقیب برای مسکو در بازار گاز اروپا را مشاهده نمود.

مؤسسه با تولید فیلم‌های مستند، پیام‌های سیاسی خود را با استفاده از ابزار هنر و تکنولوژی منتشر می‌کند. فیلم مستند بندگان مرگ^۲ (درباره ایدئولوژی وهابیت و تأثیر آن بر افراطی‌گری در روسیه)، و فیلم زندگی یا مرگ^۳ (در مورد فشارهای بین‌المللی بر ایران) از آن جمله است. این اندیشکده دارای پنج مرکز تجزیه و تحلیل است. مؤسسه مطالعات

1. Russian Institute for Strategic Studies
2. the Servants of Death
3. Life or Death

«بازشناسی اتاق‌های فکر روسیه و رویکرد آنها به سیاست داخلی و خارجی ایران» / ۱۷۹

استراتژیک دو مجله معتبر «بررسی‌های تحلیلی» و «مسائل استراتژی ملی» را منتشر می‌کند (Kornilov, Kononova, 2014: 20-23).

۳- ۶. مرکز تحلیلی وابسته به دولت روسیه^۱: این مؤسسه به‌عنوان مرکز پژوهش‌های دولت روسیه در دسامبر ۲۰۰۵ تأسیس شد و به مطالعه درباره مسائل مربوط به سیاست‌های مالی، مدیریت پروژه‌های دولتی، حمل و نقل، مسکن، انرژی، کشاورزی، مدیریت منابع طبیعی، حفاظت از محیط زیست، آموزش، بهداشت، و غیره پرداخته و به مرکز اصلی تدوین استراتژی توسعه برای نواحی مختلف در سرزمین پهناور روسیه تبدیل شده است. مرکز تحلیلی در میان اتاق‌های فکر برتر اروپای مرکزی و شرقی رتبه ۵۰ را در سال ۲۰۱۵ کسب نمود (Аналитический центр при Правительстве, 2016). این اندیشکده وضعیت صنعت نفت و گاز ایران، ظرفیت تولید و تاثیر تحریم‌های بین‌المللی بر این صنعت و پتانسیل ایران برای تبدیل شدن به رقیب روسیه در بازار جهانی انرژی را به دقت رصد کرده و مقالات و مصاحبه با کارشناسان این حوزه را در سایت خود منتشر می‌کند.

۳- ۷. مؤسسه خاورمیانه: در سال ۲۰۰۵ در مسکو تأسیس شد. این مؤسسه منشعب از مؤسسه مطالعات اسرائیل و خاورمیانه است که در سال ۱۹۹۳ شروع به فعالیت کرد. تاکنون صدها مقاله و بیش از ۲۷۰ عنوان کتاب منتشر نموده است. بولتن‌های تحلیلی ماهانه درباره «وضعیت نظامی - سیاسی ایران» و «وضعیت اقتصادی ایران» بخشی از این آثار است. بسیاری از کارشناسان مجرب امور ایران از جمله ولادیمیر ساژین، نینا ممدوا و النا دونایوا^۲ با این مؤسسه همکاری نزدیک دارند (Институт Ближнего Востока, 2015). مطالعه آثار این مؤسسه می‌تواند به شناخت ما از افکار، ایده‌ها و پیشنهادهای نخبگان روسی در خصوص نحوه تعامل دولت روسیه با ایران کمک شایانی کند.

1. Analytical Center for the Government of the Russian Federation
2. Сажин Владимир, Мамедова Нина, Дунаева Елена

۳-۸. مؤسسه مستقل سیاست‌های اجتماعی^۱: این مؤسسه توسط مرکز پژوهش افکار عمومی روسیه^۲ در سال ۲۰۰۰ تأسیس شد. در موضوعاتی مانند خانواده، طبقات اجتماعی روسیه، تعامل بین کارآفرینان و دولت در اجرای سیاست‌های اجتماعی، بازار کار، وضعیت باروری و نرخ رشد جمعیت در کشور، نظام بازنشستگی و مدیریت سلامت در روسیه به مطالعه و پژوهش می‌پردازد. مؤسسه مستقل سیاست‌های اجتماعی توسط وزارت بهداشت و توسعه اجتماعی روسیه و بنیاد فورد آمریکا تأمین مالی می‌شود. این اندیشکده در رتبه‌بندی اتاق‌های فکر برتر در شرق و مرکز اروپا رتبه نوزدهم را در سال ۲۰۱۵ کسب نمود.

۳-۹. موسسه سیاست اقتصادی گایداری^۳: موسسه «سیاست‌های اقتصادی» وابسته به آکادمی علوم شوروی سابق در سال ۱۹۹۰ تأسیس شد. مؤسس این بنیاد ایگور تیموریچ گایداری^۴ اقتصاددان، سیاستمدار، نویسنده و عضو باسابقه حزب کمونیست شوروی بود. گایداری بعدها با پذیرش اندیشه اقتصادی بازار آزاد، به اردوگاه بوریس یلتسین پیوست و در سال ۱۹۹۲ به مقام نخست‌وزیری رسید. او را معمار اصلاحات اقتصادی روسیه نوین می‌نامند. این نهاد مرکز اصلی ارائه مشاوره‌های اقتصادی به مقامات دولت است و در موضوعات خرد و کلان اقتصادی روسیه به پژوهش و ارائه گزارش‌های دوره‌ای و پیش‌بینی‌های اقتصادی می‌پردازد (Институт экономической политики, 2016). موسسه سیاست اقتصادی گایداری در اساسنامه‌اش به‌عنوان یک نهاد غیردولتی معرفی شده است و در سال ۲۰۱۵ در بین اندیشکده‌های برتر اروپای مرکزی و شرقی مقام ۳۱ را کسب نمود.

۳-۱۰. بنیاد بین‌المللی مطالعات اجتماعی- اقتصادی و سیاسی (بنیاد گورباچف): توسط میخائیل گورباچف، آخرین رهبر اتحاد شوروی در ژانویه ۱۹۹۲ آغاز به کار کرد. این

1. Независимый институт социальной политики
2. Всероссийский центр изучения общественного мнения
3. Gaidar Institute for Economic Policy (Gaidar Institute)
4. Егор Тимурович Гайдара

«بازشناسی اتاق‌های فکر روسیه و رویکرد آنها به سیاست داخلی و خارجی ایران» / ۱۸۱

اندیشکده یکی از اولین اتاق‌های فکر مستقل در روسیه بوده و ارتباط گسترده بین‌المللی با دانشگاه‌ها، بنیادها و سازمان‌های بین‌المللی در سراسر جهان دارد. بنیاد گورباچف هدف خود را پژوهش در زمینه مشکلات اجتماعی، اقتصادی و سیاسی روسیه و جهان اعلام نموده و به دنبال ترویج ارزش‌های دموکراتیک و اصول اخلاقی و انسانی در زندگی اجتماعی است. بنیاد گورباچف گزارش‌های متعددی در حوزه‌های جهانی شدن و امنیت بین‌المللی، مبارزه با فقر، چالش‌های زیست-محیطی، همکاری‌های اقتصادی و آینده دموکراسی در روسیه منتشر نموده است (Международный общественный фонд, 2016). به نظر می‌رسد هدف گورباچف در این بنیاد، افکار عمومی درباره ضرورت تاریخی تغییرات دموکراتیک در روسیه در سال‌های پرسترویکا^۱ و ترمیم وجهه خود، به‌عنوان عامل فروپاشی اتحاد شوروی، نزد ملی‌گرایان روس است.

۴. ارزیابی اتاق‌های فکر روسی از سیاست داخلی و خارجی ایران

به دلیل وجود نظام سیاسی متمرکز و عمل‌گرایی فرصت‌طلبانه روس‌ها، دیدگاه‌های نخبگان روسیه درباره نوع تعامل با ایران تنوع چندانی ندارد. گرچه در میان این اتاق‌های فکر برخلاف هم‌تایان آمریکایی، رویکرد خصمانه در قبال ایران مشاهده نمی‌شود؛ اما آشکارا در صدد شناسایی چالش‌های پیشروی حکومت ایران و بهره بردن از نقاط آسیب و قوت آن برای فزونی بخشی منافع دولت متبوع خود هستند. روشن است این مراکز فکری برخلاف دولت‌ها، با محدودیت‌های حقوقی و دیپلماتیک برای نشر افکار خود مواجه نیستند. در ادامه، به مرور دیدگاه‌های اندیشکده‌های روسی در سه حوزه سیاست داخلی، منطقه‌ای و بین‌المللی ایران می‌پردازیم.

۴-۱. **سیاست داخلی:** از آنجاکه سیاست خارجی هر کشوری، ادامه سیاست داخلی آن است؛ لذا کنکاش در تحولات داخلی ایران برای کارشناسان خارجی حائز اهمیت است. محققان روس نیز به دلیل روابط تاریخی، موقعیت استراتژیک و واقع شدن ایران در مجاورت مرزهای جنوبی‌شان، تحولات سیاسی، اجتماعی و اقتصادی ایران را به دقت رصد می‌کنند. به‌طور اختصار موضوعات مورد توجه کارشناسان روس را می‌توان این گونه بیان نمود:

بی‌اعتمادی به ایران: برخلاف تلاش برخی محافل داخلی در ایران برای به تصویر کشیدن چهره یک شریک راهبردی و قابل اعتماد از مسکو، بی‌اعتمادی روس‌ها به دولت و مردم ایران مسأله‌ای است که در توصیه‌های مراکز تحلیلی روسیه کم و بیش دیده می‌شود؛ برای مثال، کارشناسان مرکز شورای روابط خارجی روسیه در گزارشی با عنوان «روابط معاصر روسیه و ایران: چالش‌ها و فرصت‌ها» با شرح وضعیت کنونی روابط دو کشور، به معرفی فرصت‌های کسب‌وکار برای سرمایه‌گذاران روسی در ایران می‌پردازد. این گزارش مدل حکومتی و حاکم بودن قوانین شریعت در ایران را از موانع ساختاری برای فعالیت شرکت‌های روسی در بازار ایران معرفی کرده و با اشاره به اصل فقهی «تقیّه» در مذهب شیعه، آن را مترادف با کلاهبرداری در حوزه اقتصاد دانسته و به تجار روسی هشدار می‌دهد در مذاکرات و معامله با هم‌تایان ایرانی جانب احتیاط را نگه دارند (Российский совет по международным делам, 2014:34-35).

فرض دوگانگی در سیاست خارجی ایران: روس‌ها برای مواضع نهادهای غیررسمی ایران در موضوع سیاست خارجی اهمیت بیش‌تری قائلند. نینا ممدوا، ایران‌شناس برجسته روس و همکارانش معتقدند که رئیس‌جمهور و وزارت خارجه ایران صرفاً مجری تصمیمات حکومت در حوزه سیاست خارجی هستند و تصمیمات در حوزه روابط خارجی در حیطه اختیارات مقامات عالی‌رتبه ایران است (Мамедова, et al, 2013: 59-62). از منظر روس‌ها

«بازشناسی اتاق‌های فکر روسیه و رویکرد آنها به سیاست داخلی و خارجی ایران»/ ۱۸۳

تغییر دولت‌ها در ایران بر رویکرد سیاست خارجی تأثیری ندارد و در تحلیل استراتژی سیاست خارجی ایران به‌جای تمرکز بر مواضع مقامات و نهادهای رسمی، باید به دیدگاه‌های شخصیت‌های بانفوذ در خارج از دولت توجه داشت (Рустамова, 2013). در واقع، آنها سیاست خارجی ایران را در قالب «حکومت ایران» و نه در قالب «دولت» تحلیل می‌کنند.

دسته‌بندی احزاب سیاسی ایران: کارشناسان روس گروه‌های سیاسی در ایران را به دو دسته «محافظه‌کار» و «رفرمیست» تقسیم می‌کنند. اغلب بی‌توجه به روندها و مبانی فکری این گروه‌ها، اهداف جناح محافظه‌کار (اصولگرایان) ایران را حمایت از یک سیاست خارجی مستقل؛ پیروی نکردن از ایالات متحده، ضدیت با فرهنگ و ارزش‌های لیبرال؛ مخالفت با ادغام ایران در اقتصاد جهانی و گرایش به شرق در سیاست خارجی عنوان می‌کنند. در مقابل، رویکرد اصلاح طلبان را طرفداری از نظام لیبرال دموکراسی و اقتصاد بازار آزاد دانسته و انفعال در مقابل غرب و تلاش برای عادی‌سازی روابط با آمریکا را از ویژگی‌های آنان ذکر می‌کنند (Варганян, 2006 & Мамедова, 2006: 179-205). از دیدگاه افرادی مانند الکساندر دوگین، نظریه‌پرداز روسی، در اختیار گرفتن دولت توسط اصلاح‌طلبان، خطر عادی‌سازی روابط ایران با غرب را افزایش داده و این تغییر با منافع ملی و برنامه‌های منطقه‌ای روسیه مغایر است (Дугин, 2016). در واقع، محققان روس انجام اصلاحات در ایران را بیش از آنکه یک فرایند داخلی بدانند، یک برنامه و دستورکار تجویز شده از طرف نهادهای غربی قلمداد می‌کنند.

رصد فعالیت‌های اقتصادی ایران: هرگونه همکاری تجاری - اقتصادی ایران با کشورهای جهان؛ به‌ویژه همسایه‌های شمالی توسط مراکز فکری، رسانه‌ها و کارشناسان روسیه با حساسیت رصد می‌شود. تلاش برای شناسایی فرصت‌ها و مشارکت در بخش صنعت نفت و گاز ایران، ساخت نیروگاه‌های هسته‌ای و فروش کالاهایی که از نظر کیفی در بازارهای

جهانی استقبال نمی‌شوند-مانند هواپیماهای مسافربری-از اهداف بخش دولتی و خصوصی روسیه برای بهره بردن از اقتصاد ایران است. از دیدگاه النا سوپینا^۱ تا زمانی که روسیه خود در ساخت نیروگاه‌های هسته‌ای مشارکت دارد، نباید از توسعه تکنولوژی هسته‌ای در سایر کشورها از جمله ایران بیمناک باشد. او می‌نویسد با توجه به برنامه جامع ایران برای توسعه صنعت هسته‌ای و ساخت ۲۰ رآکتور، فرصت مناسبی برای صنعت اتمی روسیه فراهم شده است (Супонина, 2015). در مجموع، آگاهی از برنامه‌های ایران در حوزه انرژی، با دقت بالایی از جانب محققان روسی دنبال می‌شود. تاکید بر حضور فعال شرکت‌های روسی در صنایع نفت، گاز و انرژی اتمی ایران، ترجیح بند همیشگی در توصیه اتاق‌های فکر روسیه به مقامات آن کشور است.

۴-۲. سیاست‌های منطقه‌ای: نحوه تعامل با ایران در خاورمیانه: بی‌شک روسیه به‌عنوان یک قدرت جهانی، در خاورمیانه اهداف مختلف امنیتی، سیاسی و اقتصادی فراتر از روابط دوجانبه با ایران را تعقیب می‌کند. سیاست مسکو در خاورمیانه از دیرباز بر اساس اصل تعادل و برقراری روابط با همه دولت‌ها و عدم حمایت یکسویه از منافع بازیگران درگیر در بحران‌های پیچیده خاورمیانه است. همان‌گونه که تعامل با کشورهایمانند ایران و سوریه که دارای تعارض منافع با آمریکا هستند، برای مسکو حائز اهمیت است، برقراری ارتباط با دول محافظه‌کار و متحدان آمریکا در خاورمیانه نظیر عربستان، امارات و مصر نیز مورد توجه مسکو قرار دارد. در پرتو تحولات اخیر خاورمیانه و بحران سوریه و هم‌پیمانی مسکو و تهران در دفاع از حکومت بشار اسد، توصیه بسیاری از کارشناسان روس به رهبران کرملین آن بوده که درگیر نزاع شیعه و سنی در منطقه نشوند. به نظر نیکولای کازانوف^۲ از ایران‌شناسان برجسته، این تحول می‌تواند آغاز تقابل با عربستان و متحدانش باشد که

1. Elena Sopanina
2. Nikola Kozhanov

کرملین هنوز امید به جذب سرمایه‌های این شیوخ ثروتمند و اجرای پروژه‌های مشترک اقتصادی با آنها دارد. او می‌افزاید اتحاد با ایران شیعه، بهانه‌ای به دست مخالفان روسیه خواهد داد که مسکو را دشمن اسلام سنی معرفی کنند که این خود می‌تواند موجب بی‌ثبات کردن جمهوری‌های مسلمان‌نشین روسیه شود (Кожанов, 2016: 62-79). با بالا گرفتن تنش میان ایران و عربستان از سال ۱۳۹۴ گئورگی میرسکی^۱، پژوهشگر ارشد مؤسسه اقتصاد جهانی و روابط بین‌المللی معتقد است نزاع این دو کشور یک جنگ مذهبی است که ۱۴۰۰ سال سابقه دارد. از نظر میرسکی نباید فراموش کرد که شیعیان تنها ۱۵ درصد مسلمانان جهان را شامل می‌شوند؛ در حالی که ۸۵ درصد مسلمانان جهان و اکثریت مسلمانان روسیه از اهل سنت هستند. حمایت از ایران در برابر عربستان که جایگاه مهمی در میان مسلمانان روسیه دارد، می‌تواند برای کرملین چالش‌های غیرقابل پیش‌بینی پدید آورد. او اضافه می‌کند مسکو همچنین نباید با پشتیبانی از عربستان موجب رنجش ایران شده و این کشور را که پس از توافق هسته‌ای در حال تنش‌زدایی با غرب است، بیش‌تر از خود دور کند (Резчиков, Взгляд, 2016). در مجموع، از دیدگاه کارشناسان روس، گرچه مسکو و تهران دیدگاه‌های یکسان در برخی مسائل خاورمیانه دارند؛ اما در بلندمدت چشم‌انداز استراتژیک مشترکی میان آنها وجود ندارد.

کنترل رفتار ایران در آسیای مرکزی و قفقاز: روسیه اوراسیای مرکزی را عرصه انحصاری نفوذ اقتصادی، سیاسی و نظامی خود می‌داند و هرگونه حضور کشورهای خارجی در این منطقه به‌منزله تهدید برای روسیه تلقی می‌شود (Godzimirski, 2008: 14-27)؛ زیرا موقعیت جغرافیایی روسیه به‌گونه‌ای است که بیش‌ترین آسیب‌پذیری برای این کشور از طریق مرزهای جنوبی؛ یعنی در آسیای مرکزی و قفقاز امکان‌پذیر است. حساسیت روسیه

نسبت به تحولات این مناطق، بیانگر اهمیتی است که این سه حوزه در سیاست خارجی مسکو دارد (نعمتی زرگران، ۱۳۸۸: ۲۹۹).

از سوی دیگر، ایران تنها کشوری است که با سه حوزه آسیای مرکزی، قفقاز و دریای خزر مرز مشترک دارد. نقش برجسته ایران در این مناطق با توجه به نفوذ فرهنگ و تمدن ایرانی باعث شده تا ایران اهمیت ویژه‌ای در سیاست خارجی روسیه پیدا کند (زادوخین، ۲۰۰۶: ۲۸۸)؛ اما برای تهران رابطه با مسکو از اولویت بالاتری نسبت به تعامل با آسیای مرکزی و قفقاز برخوردار است و به دلیل تنش‌های طولانی در روابط ایران با غرب و نیاز به همراهی مسکو، تهران ناچار بوده اولویت‌های خود در این مناطق را با در نظر گرفتن منافع روسیه تدوین نماید.

در مقابل، الگوی رفتاری روس‌ها در مواجهه با تهران را باید تلاشی سازمان یافته و بعضاً نامحسوس برای محدودسازی ایران دانست. در بسیاری از موارد، رویکرد دولت‌های غربی ناخواسته در خدمت تحقق این هدف دیرینه مسکو قرار گرفته است. روسیه همواره مانع از حضور فرهنگی، سیاسی و اقتصادی ایران در آسیای مرکزی و قفقاز جنوبی شده و تنها در چارچوب اهدافی مانند مبارزه با تروریسم، افراط‌گرایی و قاچاق مواد مخدر خواستار استفاده از ظرفیت‌های ایران بوده است؛ برای مثال، مسکو در جنگ داخلی تاجیکستان در ۱۹۹۷ از ایران کمک گرفته؛ اما با مشارکت ایران در حل بحران قره باغ موافق نبوده است؛ زیرا تداوم این بحران در راستای منافع سیاسی و اقتصادی مسکو است. با این وصف، علی‌رغم هماهنگی کامل تهران با اهداف مسکو در منطقه، مراکز تحلیلی روسیه هرگونه تلاش ایران برای نزدیکی به دولت‌های این منطقه و افزایش حضور تهران در قفقاز و آسیای مرکزی را با حساسیت دنبال می‌کنند (Центральная Азия, 2016 & Сажин, 2012). حل و فصل بحران اتمی و چشم انداز بهبود روابط ایران و غرب و امکان عبور خطوط لوله انتقال انرژی منطقه از مسیر ایران به اروپا که به پایان انحصار روسیه در

حمل و نقل انرژی منطقه به بازارهای جهانی منجر می‌شود، توجه کارشناسان روسی را برمی‌انگیزد (Муртов, 2013). در مجموع، در حالی که روس‌ها از اقدامات یک‌جانبه آمریکا انتقاد کرده و حامی نظام چندقطبی هستند؛ اما خود در آسیای مرکزی و قفقاز به صورت یک‌جانبه و بدون ملاحظه منافع سایر کشورها عمل کرده و در برخی از موارد، مانع همکاری ایران با کشورهای منطقه و اجرای پروژه‌های مشترک شده‌اند (نوروزی و رومی، ۱۳۹۳).

۴-۳. **تحولات بین‌المللی پیرامون ایران:** مهم‌ترین چالش جهانی پیرامون ایران در سال‌های اخیر، بحران برنامه اتمی بوده است. واقعیت آن است که علی‌رغم مواضع اعلامی مثبت مقامات روسی برای حل و فصل این مسأله، نمی‌توان نگرانی کارشناسان و اندیشکده‌های روسی از پایان یافتن مناقشه هسته‌ای ایران را نادیده گرفت. دلایل نگرانی این کارشناسان را می‌توان در عوامل زیر جستجو کرد:

- **هراس از عادی شدن روابط ایران با دول غربی پس از توافق اتمی:** فرجام روابط ایران با کشورهای غربی؛ به‌ویژه ایالات متحده مهم‌ترین دست‌ورکار کارشناسان روسی امور ایران است. آنها همواره نگران تغییر سیاست نگاه به شرق و ایجاد تعادل در سیاست خارجی ایران هستند. این موضوع به‌ویژه پس از توافق هسته‌ای ایران با قدرت‌های جهانی با حساسیت بیشتری دنبال می‌شود. از نظر کارشناسان روس، بحران اتمی ایران عامل تحکیم قدرت محافظه‌کاران مخالف غرب در ایران و تداوم تنش با غرب بوده است (Мартыненко, 2014:84-86). محققان روسی ضمن اشاره به تمایل اکثریت مردم ایران برای بازگشت به جامعه جهانی و گسترش روابط با کشورهای پیشرفته، خاطرنشان می‌سازند به دلیل جهان بینی متفاوت دو طرف و سیاست‌های منطقه‌ای و مواضع تهران در قبال اسرائیل، امکان بهبود کامل روابط ایران با کشورهای غربی؛ به‌ویژه آمریکا در شرایط کنونی وجود ندارد (Вестник Кавказа, 2014 & Аптекарь, 2016 & Бобкин, 2016).

۲۰۱۶ رجب صفروف^۱ مدیر مرکز مطالعات ایران معاصر در مسکو در این خصوص معتقد است تکنوکرات‌های ایران خواستار پیشرفت و نوسازی سریع کشور هستند و این هدف در گرو بهبود روابط با کشورهای صنعتی است؛ اما حاکمیت ایران تحت هر شرایطی اسرائیل را به رسمیت نخواهد شناخت. بنابراین، فارغ از توافق هسته‌ای نگاه متفاوت به اسرائیل، نزاع بی‌پایان ایران و آمریکا را تداوم خواهد بخشید (Вестник Кавказа, 2013).

افزایش نقش منطقه‌ای ایران: ایران دروازه ورود به حوزه نفوذ روسیه؛ یعنی آسیای مرکزی و قفقاز محسوب می‌شود. اشتراکات نژادی، فرهنگی، زبانی، مذهبی و مجاورت جغرافیایی با آسیای مرکزی و قفقاز، ایران را قادر می‌سازد در تحولات سیاسی و اجتماعی داخلی این کشورها اثرگذاری بالایی داشته باشد. متأسفانه در دهه گذشته به دلیل بحران و تنش در روابط ایران و غرب؛ به‌ویژه ایالات متحده، تهران قادر نبوده سهم مناسبی از ظرفیت‌های سیاسی - اقتصادی و فرهنگی آسیای مرکزی و قفقاز را نصیب خود کند و این فرصت طلایی برای روسیه فراهم شده تا به تداوم سلطه انحصاری خود در منطقه ادامه دهد. این در شرایطی است که ایران با توجه به موقعیت جغرافیایی و به‌دلیل پیوندهای عقیدتی، عاطفی، فرهنگی و تاریخی، مهم‌ترین کشوری است که می‌تواند به خروج این کشورها از زیر سایه روسیه و رهایی ملت‌های منطقه از چنگ رژیم‌های اقتدارگرای مورد حمایت مسکو یاری رساند. تنش‌زدایی با غرب بر اساس منافع متقابل و ایجاد موازنه در سیاست خارجی ایران، این فرصت را برای تهران فراهم خواهد ساخت تا با دولت و ملت‌های این منطقه بر مبنای میراث مشترک، سرنوشت مشترک و منافع مشترک، عصر نوینی از همکاری‌های متقابل بنا نهد.

نفوذ غرب در ایران با همکاری اقتصادی: عامل دوم نگرانی از توافق اتمی و لغو تحریم‌های ایران، برخلاف عامل پیشین که ابعاد ژئوپلیتیک داشت، جنبه ژئواکونومیک دارد.

آناستاسیا کوالیوا، تحلیلگر مسائل ژئوپلیتیک معتقد است که ایران آماده ادغام در اقتصاد جهانی است و نخبگان ایرانی تصور می‌کنند غرب آماده است یک نقش سازنده در منطقه به ایران واگذار کند؛ اما لغو تحریم‌های بین‌المللی، یک فرصت خوب برای نفوذ غرب در ایران از طریق ابزارهای اقتصادی فراهم ساخته و این می‌تواند به دنبال خود نفوذ سیاسی و فرهنگی در جامعه ایران به دنبال داشته و در نتیجه جهت‌گیری سیاست خارجی ایران را تحت الشعاع قرار دهد (Ковалёва, портала Евразия, 2013).

– **رقابت در بازار انرژی:** در برنامه تبدیل روسیه به ابرقدرت انرژی که در سند موسوم به «راهبرد انرژی روسیه تا سال ۲۰۳۰» آمده است، صادرات انرژی از صرف ساز و کاری برای تولید و فروش نفت و گاز و تامین منابع مالی فراتر رفته و خود به ابزار مؤثری برای نفوذ سیاسی و افزایش قدرت چانه‌زنی در معادلات جهانی تبدیل شده است (Energy Strategy of Russia, 2010). در چنین شرایطی، یکی از دغدغه‌های ثابت مراکز فکری روسیه، امکان صادرات گاز ایران به بازارهای هدف روسیه؛ به‌ویژه اروپاست و از این رو، هرگونه اظهارنظر مقامات ایرانی درباره برنامه صادرات گاز به بازارهای جهانی با حساسیت فوق‌العاده مورد توجه رسانه‌ها و کارشناسان روسی قرار می‌گیرد. این حساسیت‌ها پس از لغو تحریم‌های بین‌المللی علیه ایران و امکان بازسازی روابط تهران با دولت‌های غربی و تمایل اروپا برای خروج از وابستگی به واردات گاز از روسیه مضاعف شده است. از دیدگاه اژدرکورتف^۱ کارشناس مؤسسه مطالعات استراتژیک روسیه، احیای پروژه خط لوله گاز نابوکو با مشارکت ایران می‌تواند تهران را به رقیبی جدی برای روسیه در بازار انحصاری گاز اروپا تبدیل کند (Довлатов, 2014).

از سوی دیگر، با توجه به وابستگی شدید روسیه به درآمدهای حاصل از صادرات نفت و گاز، از دیدگاه کارشناسان روسی، بازگشت ایران به بازار موجب کاهش قیمت‌ها و

1. Аждар Куртов

از دست رفتن بازارهایی می‌شود که سابقاً در اختیار تهران بوده است. الکساندر کوردین، رئیس بخش تحقیقات استراتژیک در مرکز مطالعات انرژی مسکو، معتقد است بازگشت ایران به بازار تاثیر منفی بر قیمت جهانی انرژی داشته و به تدریج ایران به یک رقیب جدی روسیه در بازار تبدیل خواهد شد (Курдин, 2015). واضح است صادرات انرژی، ابزار کارآمدی برای کمک به تحقق سیاست‌های منطقه‌ای مسکو محسوب می‌شود. از سوی دیگر، ایران به‌عنوان دومین دارنده ذخایر گاز طبیعی در جهان، رقیب بزرگ روسیه محسوب می‌شود و رسیدن گاز طبیعی ایران به اروپا، سلاح روسیه برای تأثیرگذاری بر اروپایی‌ها را بی‌اثر می‌سازد.

از دست دادن بازار انحصاری ایران: اقتصاد ایران با حل مناقشه اتمی مورد توجه شرکت‌های بین‌المللی قرار گرفته است. سرگئی کاراتایف، مدیر بخش اقتصاد بین‌الملل مؤسسه مطالعات استراتژیک، معتقد است با برداشتن تحریم‌ها علیه ایران و خروج این کشور از انزوای بین‌المللی، ایران به یک بازار بزرگ برای فعالان اقتصادی تبدیل خواهد شد. از نظر او، اقتصاد ایران مانند یک «کیک بسیار شیرین» است که به‌طور طبیعی برای کسب هر سهم آن رقابت شدیدی میان تجار اروپایی، آمریکایی، چینی و روسی در خواهد گرفت. البته، کاراتایف معتقد است با توجه به شراکت سیاسی ایران با روسیه در منطقه و نیز موانع فکری و ایدئولوژیک بر سر راه همکاری ایران با ایالات متحده و شرکای غربی آن، همچنان شرکت‌های روسی شانس بیشتری برای بهره‌بردن از بازار ایران دارند (Трофимова, 2016). ولادیمیر اوسیف^۱، مدیر مرکز تحقیقات سیاست عمومی روسیه نیز اعتقاد دارد گرچه بهبود سریع روابط ایران و آمریکا دور از انتظار است؛ اما قبل از هرگونه تحول مثبت در روابط این دو، مسکو باید در نگرش خود به ایران تجدید نظر نماید. تهران در گذشته مجبور بود با ما همکاری کند. اقتصاد ایران خسته و از رمق افتاده و نیاز به

«بازشناسی اتاق‌های فکر روسیه و رویکرد آنها به سیاست داخلی و خارجی ایران»/ ۱۹۱

تکنولوژی‌های مدرن و سرمایه دارد. ما باید یک دستورکار جدید در رابطه با ایران تعریف کنیم. در چند دهه اخیر روسیه صرفاً در دو حوزه انرژی هسته‌ای و نظامی با ایران همکاری داشته است و اگر این وضعیت ادامه یابد، ایران را از دست خواهیم داد (Вестник Кавказа, 2013).

بنابراین، روس‌ها از کاهش نفوذ خود در ایران پس از توافق اتمی به شدت نگرانند. مسکو بیم آن دارد که نزدیکی ایران و غرب، به سرازیر شدن شرکت‌های غربی به بازار ایران منجر شود و عرصه را بر آنها تنگ کنند. مهم‌تر از آن، روس‌ها از بازگشایی یک مسیر تازه برای صدور نفت و گاز دریای خزر وحشت دارند. به همین سبب، روسیه در عمل رغبتی به افزایش نفوذ و اقتدار همسایه جنوبی خود ندارد؛ امری که با بهبود روابط ایران با غرب دور از دسترس نیست. پس بهترین گزینه برای مسکو حفظ وضع موجود است (Shlapentokn, 2011:213).

۵. نتیجه‌گیری

با توجه به ساختار نظام سیاسی روسیه، شیوه‌ای که اتاق‌های فکر می‌توانند بر روند تصمیم‌گیری در کرملین تاثیر بگذارند، تا حدودی ناشناخته باقی مانده است. در واقع، شاخصی وجود ندارد تا بتوان میزان اثرگذاری و نفوذ آنها را در تجزیه و تحلیل سیاست خارجی روسیه اندازه‌گیری نمود؛ اما محقق خارجی می‌تواند با مطالعه گزارش‌ها و تحلیل‌های این مؤسسات و تطبیق آنها با رویکرد سیاست خارجی دولت روسیه، از میزان اجماع و همفکری این دو آگاه شود. روشن است منبع اصلی نفوذ و تأثیرگذاری این اتاق‌های فکر وابسته به روابط غیررسمی آنها با مقامات دولتی است. بسیاری از مدیران این اندیشکده‌ها از ژنرال‌ها، نیروهای امنیتی و مدیران بازنشسته هستند و بیش‌تر آنها از بودجه دولت یا حمایت‌های مالی الیگارش‌ی حاکم بهره می‌برند. پژوهش‌های انجام شده توسط

کارشناسان این مراکز، مهم‌ترین موضوع‌ها و دستورکارهای سیاست خارجی دولت روسیه را پوشش داده و توسط مجرب‌ترین محققان در یک چارچوب سازمانی انجام می‌شود. بنابراین، تاثیر این اندیشکده‌ها بر روند تصمیم‌گیری در سیاست خارجی روسیه پیوسته در حال افزایش بوده و حاصل تحلیل‌ها و گزارش‌های آنها را می‌توان در عملکرد مقامات روسیه جستجو نمود. با مرور آثار این اندیشکده‌ها، موضوعات مورد توجه و علاقه کارشناسان روس و توصیه‌های آنها را در دو حوزه مسائل داخلی و بین‌المللی ایران به اجمال می‌توان این گونه بیان نمود:

- در فحوای گفتار و اندیشه مراکز فکری روسیه همواره یک بدبینی و سوءظن نسبت به ماهیت دینی حکومت ایران وجود داشته و بر این اساس، تعامل هوشمندانه‌تر با ایران را توصیه می‌کنند.

- اندیشکده‌های روسی از به‌قدرت رسیدن گروه‌های محافظه‌کار و جریان‌های سیاسی ایران که مدافع و مبلغ رویکرد نگاه به شرق در حوزه سیاست خارجی هستند، استقبال می‌کنند.

- شناسایی فرصت‌های اقتصادی در بازار ایران و توصیه به حضور شرکت‌های روسی؛ به‌ویژه در حوزه انرژی و نیز رصد همکاری‌های اقتصادی ایران با سایر شرکا، از دیگر فعالیت‌های پژوهشی مراکز فکری روسیه است.

- هراس از چرخش سیاست خارجی ایران به سمت غرب؛ به‌گونه‌ای که این تغییر رویکرد موجب عادی شدن روابط تهران با غرب؛ به‌ویژه ایالات متحده شود. پیشنهاد این مراکز به دولت روسیه، ایفای نقش و بازیگری به‌منظور حفظ وضع موجود در روابط ایران و غرب است.

- توصیه به همکاری هدفمند با ایران در مسائل منطقه‌ای، در چارچوب اهداف کلان سیاست خارجی روسیه برای بازیابی جایگاه روسیه به‌عنوان یک قدرت جهانی.

«بازشناسی اتاق‌های فکر روسیه و رویکرد آنها به سیاست داخلی و خارجی ایران»/ ۱۹۳

- نگرانی از ورود ایران به تجارت جهانی گاز و صادرات این محصول به بازار اروپا: با توجه به هدف‌گذاری دولت روسیه برای تبدیل شدن به ابرقدرت انرژی و استفاده از سلاح انرژی علیه رقبای اروپایی، هرگونه تحرک از جانب تهران در این حوزه با حساسیت توسط اندیشکده‌های روسی دنبال می‌شود.

اما به همان اندازه که رفتار روسیه در قبال تهران برای ایرانی‌ها پرنوسان و ناهمگون است، برای محقق روس، رویکرد مسکو در برابر ایران کاملاً روشن است: مرور آثار اندیشکده‌های روسی گواهی می‌دهد که در تفکر آنها منافع و نیازمندی‌های متقابل دوکشور هیچ‌گاه ملاک عمل نبوده؛ بلکه آنچه محرک و شکل‌دهنده تفکر این مراکز است، الزامات چشم‌انداز سیاست خارجی روسیه است. در این مسیر، مسکو زمینه‌های همکاری سیاسی، اقتصادی و نظامی با ایران را تقویت کرده؛ اما هرگاه در چارچوب اهداف ملی و جهانی خود بایسته دانسته، منافع خود را بر حفظ روابط با ایران ترجیح می‌دهد. عدم اعتماد به ایرانی‌ها، کنترل ایران در محیط پیرامونی و استفاده از توانایی‌های آن در مواقع ضروری، ادامه تنش کنترل شده میان ایران و غرب که می‌تواند از جهات مختلف سیاسی (استفاده از ایران به‌عنوان یک ابزار در مواجهه با غرب) و اقتصادی (بهره‌مندی از بازار انحصاری ایران و حذف ایران از بازار انرژی اروپا) برای روس‌ها پرسود باشد، در نظرات کارشناسان روس قابل مشاهده است.

در مجموع، نوع تعامل مسکو با تهران تابعی از روابط و مناسبات منطقه‌ای و جهانی روسیه با سایر بازیگران بوده و سیر تحولات در روابط دو کشور بیش از آنکه تابع منافع متقابل باشد، وابسته به اولویت‌ها و اهداف کلان روسیه و واکنشی استراتژیک در قبال تلاش‌های ایالات متحده و هم‌پیمانانش برای تحدید حوزه نفوذ روسیه در منطقه و جهان است. بنابراین، شایسته است مراکز فکری ایران به‌دور از دلبستگی‌های حزبی و بر اساس آرمان‌گرایی واقع‌بینانه و با محوریت اصل «نه شرقی، نه غربی» در سیاست خارجی به

موضوع روابط با روسیه به‌عنوان همسایه شمالی و یکی از واقعیت‌های ژئوپلیتیک ایران بنگرند. روشن است که روسیه همانند هر کشور دیگری در راستای منافع ملی خود عمل می‌کند و ج.ا. ایران باید با هوشمندی از توانایی‌ها و ظرفیت‌های بالقوه خود برای ایجاد روابط برابر با روسیه استفاده کرده و مسکو را به شریک و متحدی قابل اعتماد مبدل سازد.

منابع

منابع فارسی

- بوشر، استفان و روابو، مارتین. (۱۳۸۷). گروه فکر، ترجمه سید حامد رضیئی، دفتر مطالعات وزارت امور خارجه.
- زادوخین، الکساندر. (۲۰۰۶). سیاست خارجی روسیه: خودآگاهی و منافع ملی، ترجمه مهدی سنایی، تهران: ابرار معاصر.
- کرامتی‌نیا، رقیه. (۱۳۹۴). نگاه روسیه به توافق هسته‌ای ایران؛ بیم‌ها و امیدها: با تأکید بر مواضع مقامات و اندیشکده‌ها، اندیشکده راهبردی تبیین، مجموعه گزارش‌های ویژه، صص ۳۴-۱.
- کریمی، جهانگیر و کرامتی‌نیا، رقیه. (۱۳۹۴). کانون‌های تفکر روسیه، مرکز پژوهش‌های مجلس شورای اسلامی، صص ۴۹-۱.
- نعمتی زرگران، علی باقر. (۱۳۸۸). جایگاه ج.ا. ایران در سیاست خارجی روسیه، در کتاب روابط ایران و روسیه، ویراستار: مهدی سنایی و جهانگیر کریمی، انتشارات ایراس.
- نوروزی، نورمحمد و رومی، فرشاد. (۱۳۹۳). چشم‌اندازی روسی به روابط ایران و روسی، پژوهشنامه‌ی ایرانی سیاست بین‌الملل، سال سوم، ش ۱، پاییز و زمستان، صص ۹۳-۱۱۷.

منابع انگلیسی

- Strategy of Russia for the Period Up to 2030 (2010), *Ministry of Energy of the Russian Federation*. Moscow. [www.energystrategy.ru/projects/docs/ES-2030_\(Eng\).pdf](http://www.energystrategy.ru/projects/docs/ES-2030_(Eng).pdf)
- Godzimirski, Jakub M. (2008), Putin Post-Soviet Identity Building Bloks and Buzz Word. *Journal Problems Energy of Post-Communism*. Vol.55, Issue 5. , pp. 14-27.
- Kornilov Alexander & Kononova Alexandra. (2014), the Russian Institute of Strategic Studies: The Organizational Dimension. *Bilge Strateji*, Cilt 6, Sayı 10, p.20-23 ss.13-25.
- McGann James G. (2016), *Global Go to Think Tank Index Report 2015*. University of Pennsylvania Scholarly Commons, P.1-172.
- Mc Gann, James G. (2007), *Survey of think tanks a summary report*. University of Pennsylvania Scholarly Commons.

Shlapentokn, Dmitry, (2011),” Putin’s Moscow approach to Iran: between pragmatism and fear”, *Journal of Balkan and Near Eastern Studies*, Vol. 13, №2., P.189-213

منابع روسی

- Аналитический центр при Правительстве Российской Федерации (2016), <http://ac.gov.ru>. (Accessed in March 4, 2016)
- Аптекарь, Павел (2016), Иранцы одобрили нормализацию отношений с Западом. *Ведомости* (Vedomosti). 28.02.2016. <https://www.vedomosti.ru/opinion/articles/2016/02/29/631716-ot-redaktsii-vozvraschenie-irana>
- Беляева, Н. Юрьевна & Зайцев. Д. Г. (2007), *Сравнительный анализ российских и зарубежных аналитических центров case study*. Под общей редакцией: Н. Ю.: ГУ-ВШЭ, Москва. 2007. С.1-174
- Беляева Н. Юрьевна & Зайцев Д. Г. (2009), “Мозговые центры” в России и странах Запада: сравнительный анализ. *Мировая экономика и международные отношения*. — 2009. — № 1. — С. 26-35
- Беляева Н. Юрьевна (2012), *Аналитические сообщества в публичной политике: глобальный феномен и российские практики*. Москва: Российская ассоциация политической науки.
- Бобкин, Николай (2016), Противостояние Ирана и США продолжается. *Фонд Стратегической Культуры*. 12.02.2016. <http://www.fondsk.ru/news/2016/02/12/protivostojanie-irana-i-ssha-prodolzhaetsja-38570.html>
- Вартанян А.М. (2005), *Система современных политических партий Ирана и их идеологические программы*. М.: Институт Ближнего Востока.
- Вестник Кавказа* (2014), Иран и Запад не готовы к восстановлению отношений. <http://www.vestikavkaza.ru/news/Metyu-Brayza-Iran-i-Zapad-ne-gotovy-k-vosstanovleniyu-otnosheniy.html> /
- Вестник Кавказа* (2013), “Россия-Иран: "настороженное партнерство" себя исчерпало” :: <http://www.vestikavkaza.ru/analytics/Rossiya-Iran-nastorozhennoe.html>
- Довлатов, Ровшан (2014), Готов ли Иран к переделу мирового газового рынка?, *Oilnews*. 03.09.2014. <http://oilnews.kz/1/analitika/gotov-li-iran-k-pereделу-mirovogo-gazo/>

- Дугин, Александр (2016), Победа реформистов в Иране не означает сближения с Западом. *Информационно-аналитического портала ЕВРАЗИЯ*. <http://evrazia.org/news/44983>.
- Журбей, Е.В.(2007), *Перспективы создания "мозговых центров" в России и опыт США*. Ойкумена. Вып I. С.105-122.
- Забурдаева Е.В.(2010), *Политическое консультирование в США и России: учеб. Пособие*. М.: Проспект, С. 248 .
- Иванов, Д. Ю.(2011), Роль и функции аналитических центров в современной политической системе России. *Власть*, № 11. С. 81 – 83.
- Институт Ближнего Востока (2015), <http://www.iimes.ru/>
- Институт востоковедения Российской академии наук. <http://www.ivran.ru/>
- Институт мировой экономики и международных отношений (ИМЭМО) (2015), <http://www.imemo.ru/>
- Институт стран СНГ (2015), <http://www.materik.ru/>
- Институт экономической политики имени Е.Т. Гайдара (2015), <http://iep.ru/ru.html>
- Ковалёва, Анастасия (2013), Американо-иранская дружба: геополитический прогноз. *Информационно-аналитического портала Евразия*. 11 ноября. <http://evrazia.org/article/2414>
- Кожанов, Николай (2016), Перспективы российско-иранского регионального сотрудничества. *Журнал Россия в глобальной политике*. май/июнь, №3 (16). С.62-79
- Курдин, Александр (2015), Снятие санкций с Ирана может привести к заметным неблагоприятным последствиям для российской экономики. <http://ac.gov.ru/expert-in-media/05045.html>
- Мамедова, Нина & Дунаева, Елена & Федорова, Ирина.(2013) Иран после президентских выборов. *Theatrum mundi*. С. 49-62. http://www.intelros.ru/pdf/svobodnay_misl/2013_05/4.pdf
- Мамедова, Н. М. (2006), Политические партии Ирана. Публично-правовые исследования. *Центр публично-правовых исследований*. С. 179 – 205.
- Мартыненко, Наталья (2014), Процесс политической модернизации Ирана. *Свободная мысль*. № 5. С.73-84. http://www.intelros.ru/pdf/svobodnay_misl/2014_05/7.pdf
- Медушевский Н. А.(2010), Современный уровень развития аналитических центров в России. *Вестник Российского государственного гуманитарного университета*. Вып. 1 (44). С. 133–150.

- Международный общественный фонд социально-экономических и политологических исследований (Горбачев-Фонд) (2016), <http://www.gorby.ru/>
- Московский Центр Карнеги, <http://carnegie.ru/>
- Московский государственный институт международных отношений (2015), История МГИМО, <http://mgimo.ru>
- Мутов С.А.(2011) Политика Ирана в отношении Центральной Азии. *Журнал Мир и политика*. № 08 (59). http://mir-politika.ru/user/mutov_s_a/
- Независимый институт социальной политики (НИСП) (2015), <http://www.socpol.ru/about/>
- Резчиков, Андрей (2016), Конфликт Тегерана и ЭрРияда не должен вредить интересам России. *Взгляд*. <http://vz.ru/world/2016/1/5/781976.html>
- Российский институт стратегических исследований (РИСИ) (2016), <http://riss.ru/>
- Российский совет по международным делам (РСМД)(2016), <http://russiancouncil.ru/>
- Российский совет по международным делам* (2014), Современные Ирано-Российские отношения: проблемы и возможности. №.XIV, С.30-35. <http://russiancouncil.ru/common/upload/WP14Russia-Iran.pdf>,
- Рустамова Фарида (2013), Обедненный Иран: Иран настраивает «разрядку» отношений с Западом. *Газета.Ru*. [http:// www.gazeta.ru/politics/2013/09/19_a_5660469.shtml](http://www.gazeta.ru/politics/2013/09/19_a_5660469.shtml).
- Сажин В. И. (2012), Иран и Южный Кавказ. *Российское Информационное Агентство Iran.ru* <http://bs-kavkaz.org/2012/12/sajin-iran-i-yugny-kavkaz/>
- Беляева, Н. Ю. Зайцев. Д. Г. (2007), *Сравнительный анализ российских и зарубежных аналитических центров case study*. Москва:ГУ-ВШЭ. С. 70-77.
- Сунгуров А. (2015), *Как возникают политические инновации "фабрики мысли" и другие институты-медиаторы"*. Москва: РОССПЭН, С. 63-83.
- Супонина, Елена (2015), У российского бизнеса хорошие перспективы в Иране. *РИА новости*. http://ria.ru/radio_brief /20150715/ 1129867430.html#ixzz3fyHdGnlg.

«بازشناسی اتاق‌های فکر روسیه و رویکرد آنها به سیاست داخلی و خارجی ایران» / ۱۹۹

Центральная Азия: коридорная война в разгаре (2016), *Центр стратегических оценок и прогнозов*. <http://csef.ru/ru/politica-i-geopolitica/326/czentralnaya-aziya-koridornaya-vojna-v-razgare-6788/>

Трофимова, Екатерина (2016), Россия обречена на союз с Ираном. *Агентство гражданской журналистики*.

<https://www.ridus.ru/news/212478.html>

Understanding Russian Think Tanks and their Approach to Iran's Internal and Foreign Policy

Farshad Roomi¹(corresponding author): Assistant professor in political science, faculty of economics and social sciences, Chamran University, Ahwaz.

Seyed Mohsen Aleghafoor: Assistant professor in political science, faculty of economics and social sciences, Chamran University, Ahwaz.

Received on: 24.2.2018

Accepted on: 11.12.2018

Abstract:

Think tanks are one of the centers in foreign policy of governments in a way that they theorize and formulate the strategy for action of governments. The think tanks are one of the important pillars of decision making. One of these think tanks is Russia's think tanks. They are having an undeniable role in defining Russia's foreign policy. The purpose of the present article is to identify the well-known think tanks in Russia and their views about Iran's domestic and foreign policy. The main question raised by the article is "what is the perception of Russian think tanks about Iran? On which domestic and foreign policy issues do they focus? The underlying hypothesis is that "these think tanks centers have a pragmatic approach to the issue of interaction between Iran and Russia free of subjective and ideological bias. The most important preoccupation of these think tanks are reviewing Iran's political developments, identifying opportunities in Iran's economy and providing solutions for utilizing the capabilities of Iran's regional and global levels in the direction of Russia's foreign policy priorities. The research methodology used in the paper is descriptive-analytical. The finding of the study shows that the role of Russian think tanks are increasing in the process of decision making and they have strong influence on Moscow's foreign policy decisions towards Iran.

Key words: think tanks, Russia, Iran, internal politics, foreign relations.

¹. farshadroomi@gmail.com